

Examining the Moral Obligations Arising from the Marriage Contract and its Impact on the Strength and Health of the Family System in Iran's Civil Rights

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Authors
Saleh Noori^{1*}
Hossein Javadi²

How to cite this article

Saleh Noori, Hossein Javadi, Examining the Moral Obligations Arising from the Marriage Contract and its Impact on the Strength and Health of the Family System in Iran's Civil Rights, *Journal of Islamic Life Style Centered on Health*. 2023;6(4):520-527.

1. Assistant Professor, Department of Theology, Payam Noor University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
2. Assistant Professor, Department of Law, Urmia Branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran.

* Correspondence:
Address:
Phone:
Email: salehno380@pnu.ac.ir

Article History
Received: 2022/09/02
Accepted: 2022/12/06

ABSTRACT

Purpose: The marriage contract is required to have a religious face in the Islamic law, it includes moral teachings and special manners, the guarantee of their implementation is the conscience and individual ethics of the people in the society. Therefore, the purpose of this study is to examine the moral obligations arising from the marriage contract and its impact on the strength and health of the family system in Iran's civil rights.

Materials and Methods: The present research in a descriptive-analytical method and using library resources, while using the concepts of commitment and moral obligations, analyzes and evaluates the most important examples of moral obligations that are effective in the health of the family system and can be demanded in marriage. The traveler studies "good company", "loyalty" and "assistance" from the moral and legal basis.

Findings: According to the findings of the research, the mentioned three cases are the "moral obligation" of the spouses towards each other, and each spouse can demand its implementation from the court in case of violation by the other party and enjoy a legal enforcement guarantee.

Conclusion: The results of the research showed that the institution of family and family education has a role in promoting the society's culture and the stability of its social foundations. He included them in the civil rights and declared them claimable by the spouses.

Keywords: Moral Obligations, Good Company, Loyalty, Assistance, Marriage Contract

بررسی تعهدات اخلاقی ناشی از عقد نکاح و تاثیر آن بر

استحکام و سلامت نظام خانواده در حقوق مدنی ایران

صالح نوری^{*۱}

استادیار، گروه الهیات، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

حسین جوادی^۲

استادیار، گروه حقوق، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران.

چکیده

هدف: عقد نکاح به اقتضای برخورداری از چهره عبادی در شریعت اسلام، مشتمل بر آموزه‌های اخلاقی و آداب و بیزهای است که ضمانت اجرای بیشتر آنها، وجدان و اخلاق فردی اشخاص در جامعه است. لذا هدف این مطالعه بررسی تعهدات اخلاقی ناشی از عقد نکاح و تاثیر آن بر استحکام و سلامت نظام خانواده در حقوق مدنی ایران می باشد.

مواد و روش ها: پژوهش حاضر در روشی توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، ضمن بهره‌گیری از مفاهیم تعهد و تعهدات اخلاقی، به تحلیل و ارزیابی مهمترین مصادیق تعهدات اخلاقی موثر در سلامت نظام خانواده و قابل مطالبه در نکاح میپردازد و در این رهگذر، «حسن معاشرت»، «وفاداری» و «معاضدت» را از مبنای اخلاقی و حقوقی مورد مطالعه قرار میدهد. **یافته ها:** بر اساس یافته های تحقیق، موارد سهگانه مزبور، «تعهد اخلاقی» همسران در قبال همدیگر است و هریک از زوجین میتوانند در صورت تخلف طرف دیگر، اجرای آن را از دادگاه مطالبه کنند و از ضمانت اجرایی قانونی برخوردار شود.

نتیجه گیری: نتایج پژوهش نشان داد که نهاد خانواده و تربیت خانوادگی در ارتقای فرهنگ جامعه و استواری بنیانهای اجتماعی آن دارد، قانونگذار به حمایت از آن برخاسته و با مشخص نمودن ضمانت اجرای قانونی برای برخی از تعهدات اخلاقی همسران در راستای سلامت و پویایی خانواده، آنها را وارد حقوق مدنی کرده و قابل مطالبه از سوی زوجین اعلام نموده است.

واژگان کلیدی: تعهدات اخلاقی، حسن معاشرت، وفاداری، معاضدت، عقد نکاح

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۵

*نویسنده مسئول: salehno380@pnu.ac.ir

مقدمه

در تنظیم روابط خانوادگی، اخلاق بیش از حقوق حکومت می کند. برخلاف آنچه برخی تصور می کنند، اصل اولیه در تشکیل خانواده و دوام آن، آشنا شدن و توجه به قواعد اخلاقی است و نه قواعد حقوقی. خانواده تنها سازمانی است که بر پایه اخلاق بنا نهاده میشود و ارکان وجودی آن را عشق و صمیمیت و مهربانی و وفاداری همسران نسبت به یکدیگر، احترام متقابل و تکریم و تربیت فرزندان شایسته تشکیل میدهد. قواعد اخلاقی سازماندهنده زندگی مشترک همسران هستند و ارزش و نفوذ آنها در استحکام بخشیدن به زندگی و تضمین دوام و بقای آن و ایجاد آرامش و رضایت از زندگی به حدی است که هر فرد معتقد و پایبند به قواعد اخلاقی را از تمسک به قواعد حقوقی برای رسیدن به آرامش و تنظیم امورات زندگی خویش بینباز میکند.

با این وجود، قواعد حقوقی که سرچشمه گرفته از قواعد اخلاقی و حمایتگر آنها هستند، در مواردی که حقوق اساسی هریک از زوجین در زندگی مشترک نادیده گرفته شود، پا به عرصه وجود گذاشته و در انجام رسالت خویش در راستای شناسایی حقوق زوجین و ایجاد ابزاری برای تحقق آنها ایفای نقش میکنند. قواعد حقوقی مورد نظر در مباحث خانواده، حقوق هریک از زوجین را تعریف و تکالیف طرف مقابل را در برابر آن مشخص میسازند و در مواردی که هریک از این حقوق، مورد بیتوجهی یا نقض قرار میگیرد، ابزاری را برای تأمین آنها در اختیار متعهدله (اعم از زوج یا زوجه) قرار میدهد و به این ترتیب، امکان مطالبه تعهدات خانوادگی را فراهم میسازد.

پژوهش پیشرو با در نظر گرفتن اهمیت مباحث خانواده و تعهدات اخلاقی که هریک از زوجین بر عهده گرفتهاند، به بررسی و ارزیابی آن دسته از تعهدات اخلاقی میپردازد که قانون به حمایت از آنها برخاسته و در جهت تقویت بنیانهای خانوادگی و تثبیت ارزشهای اخلاقی در خانواده، آنها را در ضمن موادی از قانون مدنی و قوانین دیگر، به رسمیت شناخته است. از آنجا که حمایت قانونگذار از تعهدات اخلاقی به معنای تبدیل آنها به تعهدات حقوقی است، این دسته از تعهدات با ورود به حوزه حقوق، از ضمانت اجرایی قانونی برخوردار میگردند و برای شخص متعهدله امکان مطالبه آنها فراهم میآید.

تعریف اصطلاحات

به منظور تبیین موضوع، ضروری است اصطلاحات به کار رفته در پژوهش مورد بررسی و بازشناسی قرار گیرد.

مفهوم تعهد

واژه «تعهد» از نظر ادبی بر وزن تفعّل، از ریشه «عهد» بوده و در لغت به معنای بر عهده گرفتن، تعهد و پیمان بستن، به ذمه خود گرفتن سرانجام کار کسی، ضمانت و کفالت آمده است. (۱، ۲)

واژه تعهد از اصطلاحات ویژه و کاربردی در علم حقوق و فقه است و در پژوهش حاضر نیز همین کاربرد از آن مراد است. در فقه و حقوق، واژه تعهد در دو معنی به کار میرود. یکی در معنی عام خود که معادل الزام، التزام، شرط، اشتراط، عهد، عهده، ضمان، تکلیف،

و شامل تکالیف و حقوق دینی است؛ خواه از نوع الزامات قهری و قانونی ناشی از اسباب قهری، خواه از التزامات ارادی و قراردادی به شمار رود و منشأ قراردادی داشته باشد (۳، ۴). تعهد در معنی خاص خود عبارت است از «رابطه حقوقی میان دو شخص که به موجب آن، متعهد له میتواند متعهد را ملزم به پرداخت مبلغی پول یا اقباض و انتقال چیزی و یا انجام فعل و یا ترک کار معینی بکند» (۵، ۶).

تعهدات اخلاقی

به مجموعه قواعدی که رعایت آنها در نیکوکاری و رسیدن انسان به کمال مؤثر است اخلاق گفته میشود. مرحوم نراقی در تعریف علم اخلاق میگوید: «علم اخلاق، دانش صفات مهلکه و منجیه و چگونگی موصوف شدن و متخلق گردیدن به صفات نجات بخش و رها شدن از صفات هلاک کننده میباشد» (۷). همچنین علامه طباطبائی در تعریف علم اخلاق مینویسد: «علم اخلاق عبارت از فنی است که پیرامون ملکهای انسانی بحث میکند؛ ملکاتی که مربوط به قوای نباتی و حیوانی و انسانی او است. وظیفه علم اخلاق این است که معلوم کند کدامیک از ملکات نفسانی انسان خوب و فضیلت و مایه کمال اوست، و کدامیک بد و رذیله و مایه نقص اوست، تا آدمی بعد از شناسایی آنها خود را با فضائل بیاراید و از رذائل دور کند» (۸).

با التفات به مطالب پیشگفته میتوان به مفهومی از تعهدات اخلاقی دست یافت. بر این اساس، «تعهدات اخلاقی وظایفی هستند که از وجدان و درستکاری ناشی میگردند و نتیجه نفوذ و اعمال قوانین فطری و طبیعی هستند» (۹).

همچنانکه به نظر میرسد، تعهدات اخلاقی، آنگاه که زاده باورها و تفکرات خود افراد باشد و در ارتباط با حقوق دیگران ایجاد نگردد، با معنای عام تعهد مرتبط میگردد ولی زمانی که از «قابلیت مطالبه» سخن به میان میآید، مراد از آن تعهد به معنای خاص است که میان افراد و به موجب یک عمل حقوقی ایجاد گردیده و نیروی الزامآوری در ورای آن مستند به اراده طرفین و حمایت قانون وجود دارد. در این نوع از تعهدات، هرچند اخلاق به عنوان منبع در نظر گرفته میشود، ولی بعد از وارد شدن به محدود علم حقوق، توصیف «حقوقی» میگیرند و از ضمانت اجرای قانونی برخوردار میگردند. تعهدات اخلاقی ناشی از عقد نکاح، از همین قبیل است و «اخلاقی» نامیدن آنها به اعتبار منبع پیدایش آنها است.

۳. تحلیل مصادیق تعهدات اخلاقی قابل مطالبه

عقد نکاح در فقه اسلامی، چهره عبادی دارد و از این رو، در سیره نبوی و روایات معصومین، سفارشهای فراوانی به رعایت آداب و اخلاق در آن شده است. به همین دلیل، تعهدات اخلاقی ناشی از نکاح بسیار فراوان است. مهمترین موارد آن که در قوانین مدنی ایران نیز به رسمیت شناخته شده و از حالت اخلاقی بودن صرف خارج گشته و وارد حوزه حقوق و حمایت عمومی شدهاند، عبارت از «حسن معاشرت»، «وفاداری» و «معاضدت در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد» است که در ادامه مورد بررسی و تبیین قرار میگیرد.

حسن معاشرت

معاشرت در لغت به معنای باهم زندگی کردن، با یکدیگر دوستی و آمیزش داشتن است (۱۰، ۱۱). حسن اخلاق نیز به معنای نیکحویی است (۱۱). همچنین حسن معاشرت در معنای اصطلاحی این است که زوجین باید با خوشرویی و مسالمت با یکدیگر زندگی کنند و از رفتاری که سبب ایجاد کینه و نفرت و غم و اندوه فراوان در دیگری میشود، خودداری کنند (۱۲).

۱-۱-۳. جایگاه اخلاقی حسن معاشرت در آیات و روایات

حسن معاشرت مفهومی قرآنی است که از آیه ۱۹ سوره نساء و از عبارت «عاشروهن بالمعروف» گرفته شده است؛ یعنی با همسرانتان با اخلاق نیکو معاشرت کنید. و پس از آن بیان میکند که اگر به جهاتی از همسران خود رضایت کامل نداشته باشید، فوراً تصمیم به جدایی و یا بدرفتاری نگیرید و تا آنجا که میتوانید مدارا نموده و به مصالح زندگی مشترک توجه کنید و معاشرت به معروف و رفتار شایسته داشته باشید که خداوند در عوض این عمل به شما خیر کثیر عطا میکند.

همچنین در آیه ۲۱ سوره روم بیان میکند: «از نشانههای خداوند این است که برای شما همسرانی آفرید که با آنان آرامش یابید و میان شما عشق و مهربانی برقرار ساخت» (۱۳) این نشانه عشق و محبتی است که خداوند میان زن و مرد قرار داده و به زوجین، معاشرت به معروف را توصیه کرده است (۱۴، ۱۵).

معاشرت به معروف نه تنها در زندگی مشترک بلکه در زمان جدایی زوجین هم مورد توجه شارع است. در آیه ۲۲۹ سوره بقره میفرماید: «طلاق رجعی دو بار است؛ پس از آن یا باید زن را به خوبی نگه داشت و یا به شایستگی رها کرد» (۱۳) همچنین آیه ۶ سوره طلاق، مؤید انعطاف و برخورد منطقی و صمیمی بین زن و شوهر است (۱۳). آیه ۲۲۸ سوره بقره نیز صریحاً وظایف و حقوق و آداب معاشرت متقابل مرد و زن را در درون خانواده برابر و همانند می شمارد و معیار آن را معروف معرفی میکند و با ذکر کلمه «معروف»، اصل معروف را بنیان روابط متقابل زن و مرد در استقرار حق و تکلیف قرار میدهد و رعایت معروف را به عنوان وظیفهای طرفینی بر زوجین لازم میدانند (۱۳).

در کنار آیات مورد اشاره، در روایات فراوانی نیز به موضوع حسن معاشرت و مصادیق آن و لزوم پایبندی به آن در خانواده و در روابط بین زوجین تأکید شده است. ابراز محبت و علاقه به همسر و حسن خلق و خوشرویی و مساعدت و همیاری با زن و احترام متقابل همسران و مدارا و هماهنگی بین آنان، از موضوعاتی است که در این روایات به آنها پرداخته شده است. از جمله، پیامبر اکرم (ص) در روایتی در زمینه ابراز محبت و علاقه همسران نسبت به یکدیگر میفرماید: «وقتی مرد به همسر خود با محبت مینگرد، خداوند با دیده رحمت بر آنها مینگرد» (۱۶).

وجود احترام متقابل در زندگی مشترک، از دیگر مصادقاتی حسن معاشرت به شمار میرود که در این میان، اکرام و احترام به زن، طبق روایات، جایگاه خاص و ممتازی دارد؛ از جمله، در روایتی از امام باقر (ع) نقل شده است: «هر مردی که همسر اختیار میکند، باید او را اکرام و احترام کند. زنان شما باعث نشاط شما هستند. هر که ازدواج میکند، حق ندارد زن خود را ضایع سازد» (۱۷، ۱۸).

معاشرت نباشد، زندگی مشترک نیز دوام نخواهد داشت. حتی اگر قانونگذار به آن اشارهای هم نمیکرد، زوجین برای حفظ زندگی مشترک به حسن معاشرت با یکدیگر مجبور هستند. میتوان گفت حتی ظاهر مواد ۱۱۰۳ به بعد قانون مدنی نیز اینگونه باشد و لیکن این قاعده ای حقوقی است و ضمانت اجرای حقوقی نیز دارد (۲۱-۲۴).

از نظر حقوقدانان، حسن معاشرت زوجین در حدود عرف و عادت زمان و مکان تعیین میشود و از این جهت، امری عرفی است. سکونت مشترک و رعایت تمایل جنسی همسر از لوازم حسن معاشرت است (۲۵). علاوه بر این، از آنجا که مبنای فقهی این ماده، آیه «عاشروهن بالمعروف» است، میتوان برای تشخیص مصادیق حسن معاشرت با التفات به اصل ۱۶۷ قانون اساسی، به منابع فقهی نیز مراجعه نمود و در موارد سکونت قانون، از آن بهره گرفت.

با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان گفت در صورتی که زوجین با یکدیگر بدر رفتاری و خشونت نکنند و موجب آزار، اذیت و عسر و حرج یکدیگر نشوند و به حسن خلق با یکدیگر رفتار داشته باشند، با یکدیگر حسن معاشرت دارند. در مقابل، تمام اموری که از نظر اجتماعی توهین محسوب شود (مانند ناسزا گویی، ایراد ضرب، مشاجره و تحقیر) یا اموری که با عشق به کانون خانواده و اقتضای محبت بین دو همسر منافات دارد (مانند ترک خانواده، بیاعتنایی به همسر و خواستههای او، اعتیادهای مضر)، از مصداقهای سوء معاشرت در خانواده است.

ضمانت اجرای سوء معاشرت زن، استحقاق او را در گرفتن نفقه از بین میبرد (۲۶) و هرگاه سوء معاشرت همسری چنان باشد که زندگی را برای زن، غیر قابل تحمل سازد، او به این استناد حق دارد از دادگاه درخواست طلاق کند (۱۲)

وفاداری

وفا در لغتنامهها در معانی وعده به جای آوردن و به سر بردن دوستی و عهد و سخن به کار می‌رود (۲۷). همچنین وفا به معنای به سر بردگی عهد و پیمان و قول و سخن و درستی و استقامت و ثبات در عهد و پیمان و قول و سخن و دوستی و صفا و صدق و ضمانت در کار و کردار میباشد. در نقطه مقابل وفا، «غدر» به کار می‌رود. غدر به معنای خیانت و بیوفایی و پیمان شکنی است (۲۸). بنابراین، وفا به معنای پیمان و پایداری در آن است و غدر ضد آن است. در علم اخلاق، در بیان مفهوم مقابل وفا، از واژه «جفا» استفاده میشود. برای مثال، «در علم اخلاق اسلامی آمده است که ضد وفا، جفا است و آن، قطع محبت دیگران یا بعضی از لوازم آن در ایام زندگانی شخص یا بعد از مرگ او نسبت به فرزندان و دوستانش است. از آثار وفا این است که شخص از جدایی و مفارقت محبوب، بسیار بیتاب میشود و سخنان مردم را علیه او نمیشنود و دوست او را دوست و دشمن او را دشمن میدارد» (۲۷). بنابراین وفاداری زوجین به معنای التزام در پیمان زناشویی و پایداری در همبستگی عاطفی و جنسی است (۲۹).

یکی دیگر از مصداقهای حسن معاشرت، حسن خلق و خوشرویی بین زوجین است که در روایات به آن اشاره شده است. امام صادق (ع) در این زمینه میفرماید: «در ارتباط بین زن و شوهر، مرد نیازمند سه چیز است: مدارا و خوش رفتاری با زن تا محبت و علاقه زن را جلب کند و خوش اخلاقی با زن به دست آوردن قلب او با پیراستن ظاهرش در مقابل دیدگان او و گشاده دستی با وی. زن نیز در روابط خود با همسرش بی نیاز از سه ویژگی نیست: خود را از هر پلیدی دور نگه دارد تا آنجا که شوهرش در هر حالتی خوش یا ناخوش به وی اطمینان کند و متعهد بودن زن تا هنگام خطا، شوهر به او توجه کند؛ اظهار عشق و علاقه به همسر، ظاهری جذاب در برابر دیدگان او.» (۱۷).

هم چنین در روایات به مدارا و هماهنگی در زندگی به عنوان یکی دیگر از مصداقهای حسن معاشرت سفارش شده است. حضرت علی (ع) در این زمینه میفرماید: «در تمام حالات با همسرت سازگاری داشته باش و با او به نیکی معاشرت کن تا زندگیت با صفا شود.» (۱۸).

از مطالعه زندگی و سیره ائمه معصومین (ع) به خوبی آشکار میشود که ایشان نهایت حسن معاشرت را با همسران خود به کار می‌بستند. این روایات و بسیاری از روایات دیگر نشانگر تأکید ویژه ائمه معصومین (ع) بر خوش رفتاری و نیکی کردن به همسر و تکریم او و نیز نگوهرش بدر رفتاری و اذیت و آزار زن است. لذا رعایت چنین مواردی لازمه حسن معاشرت در روابط زوجین و عدم رعایت آن، مصداق سوء معاشرت به شمار می‌رود.

بر این اساس، حسن معاشرت، تکلیفی متقابل برای زوجین است که باید رعایت شود؛ لذا میتوان گفت آیات مربوط به معاشرت به معروف در پی تأسیس یک اصل مهم اخلاقی، فقهی و حقوقی است که بر همه روابط زوجین حاکم باشد و ضابطه و ملاک تعیین حقوق و تکالیف آنها است. در تأیید این مسأله نیز میتوان به آیه شریفه «و لهن مثل الذی علیهن بالمعروف» (۱۳) اشاره کرد؛ زیرا ملاک تعیین حقوق متقابل زوجین است. بنابراین در نظام حقوقی اسلام، حسن معاشرت، حکمی اخلاقی و اصلی حقوقی است.

مطالبه تعهد به حسن معاشرت در حقوق

از آنجا که یکی از کارآمدترین روشها برای حفظ و تحکیم خانواده، ورود مباحث اخلاقی در حقوق خانواده است، قانونگذار مدنی ایران نیز به تبعیت از قوانین اسلام در این زمینه اولین تکلیف مشترک زن و شوهر را پذیرش حسن معاشرت با یکدیگر قرار داده است. هر یک از زوجین برای تأمین دوام و سعادت خانواده از حقوق متقابل ویژههای برخوردار هستند که اولین و مهمترین آنها مطابق ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی، حسن معاشرت است (۱۹). ماده مذکور در این باره مقرر میدارد: «زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند.» حسن معاشرت در این ماده به این معنا است که زوجین با یکدیگر در حدود عرف و عادت زمان و مکان رفتار کنند تا محیطی آرام در منزل برقرار شود.

اگرچه تصور میشود که این ماده، جنبه ارشادی و اخلاقی دارد، ولی با توجه به اینکه تکالیف زوجین ضمانت اجرا دارد (۲۰)، میتوان گفت مفاد این ماده از قواعد حقوقی است. همچنین اگر حسن

به بلاد شرک برسد، پس هیچ شرطی به نفع او و علیه زن وجود ندارد و باید صد دینار را به زن مهریه بدهد و اگر بخواهد او را به بلاد مسلمانان برسد، پس آنچه بدان شرط کرده، عمل کند؛ زیرا مسلمانان به شروط خود پایبند هستند» (۱۸).

این حدیث اگرچه جمله خبری است، ولی در حقیقت در مقام انشای حکم و بیان کننده این مطلب است که وفای به شرط، یک حکم تکلیفی نیست؛ بلکه حکم وضعی و مفاد آن نفوذ و لزوم شرط است؛ به طوری که شخص را ملزم میکند تا به شروطی که نموده وفا کند (۳۳).

این آیات و روایات مشتمل بر آموزه‌های اخلاقی و حقوقی مبنی بر لزوم وفاداری زوجین به پیمانهایشان است. بر این اساس، وفای به عهد و پیمان بسیار تأکید شده و علت سفارش قرآن و معصومین (ع) به این مقوله، استواری نهادهای اجتماعی و از جمله، حفظ و تحکیم خانواده است.

مطالبه تعهد به وفاداری در حقوق

زن و شوهر باید نسبت به یکدیگر وفادار باشند؛ به این معنی که از برقراری رابطه نامشروع با دیگران بپرهیزند. در قانون مدنی هیچ اشارهای به تکلیف وفاداری زن و شوهر نشده است. ولی باید توجه داشت که سکوت قانونگذار به خاطر بدیهی بودن این تکلیف است. در فرهنگ ما رابطه آزاد بین زن و مرد در هر حال ممنوع و ناپسند است؛ به ویژه گناه کسی که همسر دارد و به خانواده‌های پایبند است، از نظر اخلاق مذهبی، زشتی خاص دارد؛ چندان که قانون مجازات نیز شدیدترین کیفرها را برای رابطه نامشروع زن یا مردی که همسر دارد مقرر داشته است.

بر اساس قانون مجازات اسلامی، کیفر زن شوهردار (محصنه) که با مرد دیگری رابطه نامشروع دارد، یا مرد زنداری (محصن) که با زن دیگر رابطه نامشروع برقرار کرده است، ممکن است تا اعدام نیز - در صورت وجود شرایط خاص - تعیین شود و همین امر، اهمیت تکلیف مربوط به وفاداری و ارتباط آن با نظم عمومی را به خوبی نشان میدهد (۱۲).

در حقوق کنونی ما، بر خلاف قانون مجازات عمومی سابق، رابطه نامشروع زن و شوهر با دیگران، از جرایم عمومی است. علاوه بر این، از نظر مقررات جزایی ایران، در عدم رعایت وفاداری زوجین نسبت به یکدیگر، تفاوتی نیست (۱۲).

تکلیف مربوط به وفاداری از نظر حقوقی نیز بدون ضمانت اجرا باقی نمانده است؛ زیرا نه تنها به عنوان سوء رفتار یا ارتکاب جرمی که با حیثیت خانوادگی تعارض دارد مستند درخواست طلاق قرار میگیرد، همسری که از این بابت زیان میبیند، میتواند جبران زیان مادی و معنوی خود را از طرف خطاکار بخواهد. پس نباید تکلیف وفاداری همسر را تنها تکلیف اخلاقی پنداشت؛ زیرا حقوق نیز رابطه جنسی کسی را که ازدواج کرده است با دیگران ممنوع ساخته است. البته اختیار همسر دیگر، با رعایت مقررات، منافاتی با وظیفه وفاداری به مفهومی که در اینجا مورد نظر است ندارد (۲۲).

نکته دیگری که باید بر این مطالب افزود این است که رابطه نامشروع شوهر با زنان دیگر، هرگاه به صورت عادت او درآید، میتواند به عنوان «سوء معاشرت» مستند درخواست طلاق قرار

اهمیت وفاداری در آیات و روایات

وفاداری همسران به یکدیگر در زندگی مشترک، پیش از آنکه دستوری فقهی و الزامی حقوقی شمرده شود، مفهومی اخلاقی است. آیات و روایات زیر به اهمیت و جایگاه وفاداری در پیمانها که عقد نکاح نیز جزو آنها و بلکه مهمترین آنها است، اشاره دارند:

«یا ایها الذین آمنوا أوفوا بالعقود»؛ ای کسانی که ایمان آوردهاید، به همه پیمانهای خود وفا کنید (۱۳).

عقود جمع عقد است و در لغت به معنای بستن و گره زدن به کار میرود (۲۸، ۳۰). در اصطلاح فقهی، عقد عبارت است از کلام هریک از متعاقبین یا کلام یکی از آنها و عمل دیگری که شارع اثر منظور را بر آن مترتب کرده است (۳۱). در عقد، یک طرف بر قبول امری که مقبول طرف دیگر است خود را متعهد میسازد. عقد نکاح نیز از جمله عقود شرعی و عرفی است که برای زن و شوهر تعهداتی ایجاد میکند تا طرفین خود را به مفاد آن پایبند بدانند؛ لذا آیه شریفه مؤمنان را به وفای همه عقود فرا میخواند و بر ضرورت پایبندی به پیمانها تأکید میورزد؛ زیرا ظاهر از الف و لام در العقود این است که الف و لام برای عموم و شمول بوده و همه پیمانها و عقدها را شامل میشود (۳۲).

«أوفوا بالعهد إن العهد کان عنه مسؤلاً»؛ به عهد و پیمان خود وفا کنید که البته [در قیامت] از عهد و پیمان، سؤال خواهد شد (۱۳). مفاد عهد، الزام و التزام است که الزام به جنبه فاعلی عهد و التزام به جنبه انفعالی آن نظر دارد. اشاره آیه شریفه مبنی بر سؤال از عهد و پیمان، حاکی از این واقعیت است که پیمان منشأ مسئولیت است؛ لذا اخلاق و حقوق ما را به پایبندی به مفاد آن فرا میخواند.

«والموفون بعهدهم إذا عاهدوا»؛ مؤمنان کسانی هستند که به عهد خود وفا میکنند (۱۳)

«و الذین هم لأماناتهم و عهدهم راعون»؛ آنان که ادای امانت و وفای به عهد را رعایت میکنند (۱۳).

لسان اخبار به کار گرفته شده در این آیات که در مقام انشاء است، بر تأکید مفاد آن دلالت دارد؛ یعنی وفاداری در پیمانها یک الزام مؤکد شرعی است.

در کنار این آیات میتوان از روایاتی نام برد که به لزوم وفای به عهد و پایبندی به قرارها و قراردادهای و از جمله در عقد نکاح، تصریح میکنند. این روایات که متضمن ارزش وفاداری در پیمان زناشویی هستند، اغلب توصیهای و اخلاقیاند. با این وجود، برخی از مصادیق آن، از الزامات حقوقی نیز برخوردارند. نمونه‌های از روایات عبارت از موارد زیر است:

- اسحاق بن عمار از امام صادق (ع) و آن حضرت از پدر بزرگوارشان از علی بن ابیطالب (ع) میفرماید: «هر کس برای زوجهایش شرطی کند، باید به آن وفا کند؛ زیرا مسلمانان پایبند پیمانهای خود هستند؛ مگر شرطی که حلالی را حرام یا حرامی را حلال کند» (۱۸).

- روایت علی بن رثاب از موسی بن جعفر (ع) که در آن، از آن حضرت درباره مردی که با زنی ازدواج و شرط کرده که اگر زن با او به بلادش بیاید، به او صد دینار مهریه و اگر نیاید، مهر او پنجاه دینار باشد سؤال شد، حال اگر زن ابا کند که به شهر مرد نرود، مهریه چگونه داده میشود؛ ایشان فرمودند: «اگر مرد بخواهد زن را

عشق و محبت کند و دلسوز او باشد» (۳۶). بنابراین ابراز محبت در آموزه‌های دینی از راهبردهای برای افزایش نشاط و آرامش و زمینهای برای همیاری و همکاری طرفینی است.

ب) همفکری و مشورت در صورت بروز برخی اختلافات در نهاد خانواده و ادامه آنها، پایبندی مهر و محبت فرو خواهد ریخت. از این رو قرآن، اصول و راههای دیگری برای حل این اختلافاتو جلوگیری از تلاشی خانوادها طرح کرده است. یکی از این راهها، همفکری و مشورت در مسائل خانوادگی است که زمینه بسیار مهمی برای همیاری و معاضدت طرفینی همسران است. اگر زوجین در مسائل خود با یکدیگر مشورت کنند و آن را با موفقیت پشت سر گذاشته و احساس کنند یکی بدون مشورت دیگری کاری انجام نمیدهد، به افکار هم اعتماد میکنند. لذا یکی از اصول مهم در موفقیت خانوادگی، همفکری و همیاری همسران در حل مسائل خانوادگی است. قرآن کریم به عنوان نمونه، مسأله تغذیه کودک شیرخوار توسط مادر یا سپردن به دایه را مطرح کرده و راه حل صحیح را در مشورت پدر و مادر دانسته است: «این اراداً فصلاً عن تراض منهما و تشاور فلا جناح علیهما و این اردتم أن تسترضعوا اولادکم فلا جناح علیکم إذا سلمتم ما آتیتم بالمعروف» (۱۳).

بخش دوم و مهمتر همکاری و معاضدت همسران در زندگی مشترک مربوط به تربیت فرزند است. نقش پدر و مادر، تنها در تهیه غذا و لباس و مراقبت و نظافت کودک نیست؛ بلکه موظفند مغز و روان او را بسازند و فکر و اندیشه وی را جهت دهند؛ اصول زندگی و راه و رسم آن را به فرزندان خود بیاموزند. پدر و مادر با سرمایه آگاهی و تقوی و عبادت میتوانند در اصلاح رفتار کودک مؤثر باشند و شخصیت او را مستقل و عاری از هرگونه انحراف و وابستگی پرورش دهند. (۳۷) مناسبات پدر و مادر و معاضدت آنها در تربیت فرزندان، نقش بسزایی در خانواده دارد و شامل تمام مراحل زندگی کودک، اعم از خردسالی و نوجوانی و جوانی میگردد. هرچند عنوان «حضانت» در اصطلاح فقه و حقوق، برای پرورش کودک در دوران خردسالی استفاده میشود ولی این به معنای سلب مسئولیت آنان در دوره بعدی تربیت فرزند نیست و «ولایت» قهری پدر بر فرزند نابالغ، مصداق بارز آن است.

روایات مربوط به توصیههای اخلاقی به همسران در تربیت فرزندان فراتر از حد بیان است. این روایات که شامل موضوعاتی از قبیل آموزش آداب خانوادگی (۳۸، ۳۴)، پرورش اجتماعی (۱۷)، پرورش دینی و معنوی فرزند (۳۹)، رعایت عدالت بین فرزندان (۱۸)، انتخاب دوست و کنترل دوستان (۴۰)، مشورت با فرزندان (۸) و موارد دیگر میشود، تکلیفی است که بر عهده مشترک همسران نهاده شده و جز با همکاری و معاضدت آنها قابل انجام نیست.

۳-۳-۲. مطالبه تعهد به معاضدت در حقوق خانواده هدف اصلی ازدواج، همکاری در زندگی و اشتراک مساعی زن و شوهر در تأمین سعادت و رفاه خانواده است. بنابراین زن و شوهر نباید از معاضدت به یکدیگر در امور خانواده و تربیت اولاد دریغ ورزند. این دستور اخلاقی در ماده ۱۱۰۴ قانون مدنی مورد تصریح و تأکید قرار گرفته است. به موجب این ماده، «زوجین باید در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد خود به یکدیگر معاضدت

گیرند. همچنین محکوم شدن قطعی شوهر به جرم داشتن رابطه نامشروع با دیگران، که به طور معمول با حیثیت و شئون خانوادگی طرف دیگر مخالف است، زندگی مشترک را دشوار میکند و به همسر او حق میدهد که از دادگاه طلاق بخواهد. همچنین باید دانست که داشتن روابط عاشقانه با بیگانه، نقض تکلیف مربوط به وفاداری است؛ هرچند که این رابطه به مرحله زنا نرسد و مشمول قوانین کیفری نشود (۱۲).

معاضدت

«معاضدت» به معنای یاری، یاور، کمک کردن، مساعدت، همراهی، همدستی و معاونت آمده است. مراد از معاضدت در تشیید مبانی خانواده، تلاش و همیاری مرد و زن در نزدیک کردن منشاها و روشها و خلق و خویشان به یکدیگر است؛ به گونهای که از ارتباط صمیمی و تفاهم آنها در ابعاد مختلف، یکی شدن و وحدت و در نتیجه، استحکام پیوند زناشویی حاصل گردد. اسلام زن و شوهر را ملکف کرده که هر دو در جهت اداء حقوق مشترک همدیگر، نهایت سعی و کوشش را نموده، و آنها را مراعات نمایند. بر این اساس، یکی از تکالیف و تعهدات اخلاقی زوجین که به موجب عقد نکاح عهددار آن میشوند، «معاضدت در تشیید مبانی خانواده و در تربیت اولاد» است. به منظور آشنایی با ارزش اخلاقی و حقوقی این تکلیف و تعهد اخلاقی و حقوقی زوجین، به بررسی جایگاه معاضدت خانوادگی زن و شوهر از منظر اخلاق و حقوق میپردازیم.

مفهوم و اهمیت اخلاقی معاضدت در خانواده

زن و شوهر معاون و همراه یکدیگرند. هر کدام از آنها در سایه محبت و صمیمیت باید در مشکلات و سختیها به یاری هم بشتابند و از امکانات و توانایی خود برای یاری رساندن به دیگری دریغ نورزند. امام صادق (ع) میفرماید: «امیر مؤمنان - که درود خداوند بر او باد - هیزم و آب میآورد و جارو میکند و فاطمه (سلامالله علیها) آرد میساخت و خمیر میکرد و نان میپخت» (۳۴، ۳۵، ۱۸، ۱۷). لذا زوجین باید در امور خانواده با یکدیگر معاضدت کنند. مراد از معاضدت در خانواده نیز اموری است که به یویایی و نشاط محیط خانواده میانجامد و زندگی را از طراوت و شادابی برخوردار میکند؛ لذا تعاون زن و شوهر از مصادیق تعاون بر بر، به شمار میآید: «و تعاونوا علی البر و التقوی» (۱۳).

در ادامه به دو نمونه از مهمترین زمینهای همیاری همسران در زندگی بر اساس روایات اشاره میشود.

الف) تعاون و همکاری زوجین برای جلب سرور و شادی و زدودن غم و اندوه از محیط خانواده تا جایی که امکان دارد؛

در آموزه‌های دینی عشق و محبت زن و شوهر یک ودیعه الهی تلقی شده است: «جعل بینکم مودة و رحمة» (۱۳). ولی این محبت باید به صورت آشکارا ابراز شود. ابراز عشق تنها یک وظیفه یک طرفه نیست؛ بلکه طرفینی است. در آموزه های دینی، بر ابراز عشق و محبت تأکید شده است؛ چنانکه پیامبر اکرم (ص) میفرماید: «این سخن مرد به زن که دوستت دارم، هرگز از دل زن بیرون نمیرود.» (۳۴، ۱۸). پیامبر اکرم (ص) در داستان حواء میفرماید: «ای حواء! حق مرد بر زن این است که در خانهاش بنشیند به همسرش اظهار

در حقوق مدنی وارد شده و از حمایت و ضمانت اجرایی قانون برخوردار شده‌اند.

۳. «حسن معاشرت»، «وفاداری» و «معاضدت همسران در تشدید مبانی خانواده و تربیت اولاد» از مهمترین تعهدات اخلاقی خانوادگی است که به جهت ارزش ویژه در تحکیم و استواری خانواده، چهره حقوقی به خود گرفته و به تعهدات حقوقی همسران تبدیل شده است. بر این اساس، از نظر حقوقی، هریک از زوجین می‌توانند در صورت تخلف طرف دیگر، اجرای آن را از دادگاه مطالبه کند و از ضمانت اجرایی قانونی برخوردار شود.

References

1. Anuri, Hassan. Farhang Bozor Sokhn. second edition. Tehran. Sokhn Publications; 2002
2. Dehkoda, Ali Akbar. Dehkoda dictionary. Tehran. Tehran University Press; 1994
3. Katouzian, Nasser, General Theory of Obligations. fifth edition. Tehran. Mizan Legal Foundation; 2009
4. Jafari Langroudi. Mohammad Jaafar. Laws of Obligations. 4th edition. Tehran. Ganj Danes; 2015
5. Ahmadi, Mohammad Reza. 2018. "A Reflection on the Concept. Basics and Types of Obligation". Law and Policy Research, Year 11, Number 26, P 7-42.
6. Jafari Langroudi. Mohammad Jaafar. Encyclopaedia of Civil and Trade Laws. Tehran, Ostad Foundation Publications; 1996
7. Naraghi, Mahdi, 1370, Islamic Ethics (translation of Jame al-Saadat book). translated by Jalaluddin Mojtaboi, Tehran. Hikmat; 1991
8. Tabatabai, Mohammad Hossei, Tafsir al-Mizan, translated by Seyyed Mohammad Baqer Mousavi Hamdani, Qom, Islamic Publications Office; 1995
9. Abdul Samadi, Razia; Hanrdost, Ahmed; Javan, Siddiqa, 2016. "The Nature of Natural Obligations and Its Relationship with Moral Obligations". Judiciary Legal Journal. No. 93, Pages 203-230.
10. Amid, Hassan. Farhang Amid. Tehran. published by Amir Kabir; 2002
11. Moin, Mohammad. Farhang Farsi Moin. Tehran . Neda Publishing House; 2002

نماینده» (۲۶) تکلیف به معاضدت و همیاری زوجین بر اساس این ماده، در دو بخش اساسی از خانواده تعریف شده است؛ نخست: معاضدت و همیاری در تشدید مبانی خانواده؛ و دوم: معاضدت و همکاری در تربیت اولاد.

در مورد اینکه عمل نکردن زن به این وظیفه و معاضدت نداشتن او با شوهر در امور زندگی و تربیت اولاد، آیا موجب نشوز او محسوب میشود یا خیر، بین حقوقدانان اختلاف است (۴۰). عدهای از حقوقدانان بر این باورند که ماده فوق صرفاً یک دستور اخلاقی نبوده و دارای ضمانت اجرای قانونی است که در صورت تخلف، زن ناشزه به حساب آمده و دیگر حق نفقه از شوهر نخواهد داشت. ولی عدهای دیگر، ماده فوق را صرفاً یک دستور اخلاقی میدانند (۴۰). با توجه به فلسفه وضع قانون و ذکر این دستور اخلاقی در شمار قوانین حقوقی، به نظر میرسد تخلف از آن، ضمانت اجرای قانونی داشته باشد و در غیر این صورت، حمایت قانونی از آن، میسر نخواهد بود. به همین دلیل باید گفت امتناع زن از یاری کردن شوهر، از موارد نشوز است و استحقاق او را در گرفتن نفقه از بین میبرد و بیمبالاتی شوهر نیز در این زمینه ممکن است به عنوان سوء معاشرت و مستند عسر و حرج، مستند درخواست طلاق از طرف زن بشود (۱۲). نتیجه مهمی که از نظر حقوقی بر این تکلیف زن و شوهر بار میشود این است که هیچ یک از آنان حق ندارد از بابت خدماتی که در خانه انجام میدهد و کمکهایی که به همسر خود میکند، دستمزد بخواهد (۱۲).

ضمانت اجرای قانونی در بخش دوم عبارت ماده؛ یعنی عدم همیاری زوجین در تربیت فرزندان را نیز باید الزامی دانست که تحت عنوان «حضانة» بر عهده والدین فرزند قرار میگیرد. هرچند باید پذیرفت که عدم رعایت حقوق فرزندان و عدم همکاری والدین در تربیت آنان در نهایت بیش از والدین، موجب ورود آسیبهای فراوان به خود فرزندان میشود و تباهی سرنوشت آنان، با هیچ ابزار حقوقی و قانونی قابل جبران نیست.

نتیجه گیری

با عنایت به آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت، نتایج زیر به دست میآید:

۱. سلامت و پویایی نهاد خانواده در اسلام به جهت اهمیتی که از بعد عبادی و اجتماعی دارد، مورد توجه ویژه شارع قرار گرفته و درباره آن، توصیههای فراوان اخلاقی و دستورات خاص فقهی و حقوقی صادر شده است. بررسی صورت گرفته نشان میدهد قواعد اخلاقی حاکم بر خانواده، از نظر کارایی و تأثیر در سرنوشت این نهاد مقدس، ارزشی فراتر از قواعد حقوقی دارد و به همین دلیل، اصل اولیه در عقد نکاح و تشکیل زندگی مشترک، توجه به قواعد اخلاقی آن است.

۲. از آنجا که خانواده به عنوان اصیلترین نهاد جامعه و زیربنای زندگی اجتماعی محسوب میشود، قانونگذار به وجود توصیههای اخلاقی در مورد روابط همسران و وظایفی که در قبال همدیگر دارند، اکفا ننموده و در مواردی، تعهدات اخلاقی آنان را مورد حمایت قانونی قرار داده و برای متخلفان از آن ضمانت اجرایی قرار داده است. بدین ترتیب، برخی از تعهدات اخلاقی ناشی از عقد نکاح،

28. Ibn Manzoor. Jamal al-Din Muhammad bin Makram. Lasan al-Arab, Beirut. Dar Sadir; 2009
29. Naqibi, Seyyed Abulqasem. Zamani, Zari, 2013. "The role of loyalty in trust-building and its development strategies in the family institution with an approach to verses and traditions." Women's Strategic Studies. Volume 13, Number 52. Pages 7-54
30. Zubeidi, Muhammad bin Yaqub, Taj Al-Arus, Kuwait, Al-Kuwait Government Press; 2007
31. Najafi, Muhammad bin Hassan. Javaher Al-Kalam. Beirut, Dar Al-Ihya Al-Tarath Al-Arabi; 2014
32. Naini, Mirza, Maniyeh Talib fi Hashiyyah al-Makasab, Najaf Ashraf, Al-Mortazawieh Publishing House; 1979
33. Mohagheq Damad, Seyyed Mostafa. Family Law. Tehran, Islamic Sciences Publishing Center; 2016
34. Ibn Baboyeh Qomi, Muhammad Bin Ali. Man La Yahdrah al-Faqih, researched by Hassan Mousavi, Tehran. Dar Al Kitab al-Islami; 2011
35. Kilini, Muhammad bin Yaqub. Farou Kafi. Beirut. Dar al-Sahab - Dar al-Ta'arif; 1980
36. Nouri, Mirza Hossein. Mostadrak al-Wasail and Mustanbat al-Masal, Beirut. Al-Albat Press for the Revival of Heritage; 1987
37. Mousavi Bejnordi, Seyyed Mohammad. Family Law. Tehran, Majd Publication; 2016
38. Motaghi Handi, Ali bin Hossam. Kenz al-Amal fi Sunan al-Aqwal wa al-Aqal. Beirut. Al-Rasalah Institute; 1993
39. Tabarsi, Hassan bin Fazl, Makarem al-Akhlaq. Beirut. Al-Alami Institute for Press; 1976
40. Mohammadi Roimhari, Mohammad. Mizan al-Hikmah, Qom. Dar al-Hadith; 2017
41. Taheri, Habibullah. Civil Rights. Qom. Islamic Publications Office; 1991
12. Katouzian, Nasser. family law. Tehran. publishing company; 2014
13. Holy Quran
14. Khodadadpour, Munira. Civil responsibility in couple relations: a comparative study in some European and Islamic countries. Tehran. Center for Women and Family Affairs of the Presidential Institution; 2018
15. Qazvini, Mohammad Ebrahim. jurisprudential review of family law. Tehran, Rah Novin Publications; 2013
16. Payandeh, Abolqasem. Nahj al-Fasaha, Tehran. Javidan Publishing House; 1995
17. Majlesi, Mohammad Bagher. Bihar al-Anwa. Beirut. Al-Wafa Institute; 1982
18. Hor Amili, Muhammad bin Hassa, Wasal al-Shia to the study of Islamic issues. Qom. Al-Al-Bayt Institute for the Revival of Heritage; 2003
19. Jalali, Seyyed Mehdi, Family Law. Tehran. Khorsand Publishing; 2009
20. Emami, Seyyed Hassan. Civil Rights (Family Rights), Tehran, Islamic Bookstore; 1998
25. Katouzian, Nasser. Civil Law in the Current Legal Order. Tehran. Mizan Publishing; 2017
22. Safai, Seyyed Hossein; Emami, Asadullah. Family Law Summary. Tehran. Mizan; 2016
23. Rastgar, Abdul Karim, A Guide to Family Law, Bushehr, Hasam Publications; 2013
24. Eskandi, Maryam. teaching family law in simple language. Rasht, Haqsonesh publishing house; 2004
25. Katouzian, Nasser, Civil Law in the Current Legal Order. Tehran. Mizan Publishing; 2017
26. Civil Law Collection. Presidential Legal Vice President Publications. Vice President for Compilation. Revision and Publication of Laws and Regulations. 2021
27. Ghiyath al-Din Rampuri, Muhammad bin Jalal al-Din. Ghiyath Al-Lagat, Bija. Lithograph; 1860